

Robert Capa üzen

Könyvtörténeti esemény a Park Kiadó nemrég megjelent Capa-albuma (*A tetten ért halál*, 2020). Esemény, mert az első – ma már ritkaságszámba menő, gyakorlatilag eltűnt – kiadás reprintjét hozták ki, igaz, kiegészítve, pontosítva, de mégis... Az eredeti kiadás – amit az ugyancsak világhírű magyar fotós, *André Kertész* tervezett, 1938-ban a Covici-Friede nevű kiadónál jött ki, ám csak 317 példány kelt el belőle, a kiadó meg lehúzta redőnyt, tönkrement. Az album nem nagyon érdekelte. Pedig kincs volt a kezei között. Rossz idők jártak, a világot a náci uralom kiterjedése érdekelte, a spanyol ügyel kapcsolatban pedig a be nem avatkozás stratégiáját fogadták el: hagyták pusztulni a köztársaságot, katonákkal, civilekkel, a demokrácia szellemének eltiprásával egyetemben. (Kivéve Mexikót és a Szovjetuniót, valamint a Nemzetközi Brigádöt, amelybe a világ szinte minden pontjáról jelentkeztek művészek, értelmiségiek, ott volt a magyar spanyolosok – például Rajk László – mellett Hemingway, Orwell, Marlaux, Koestler, Tristan Tzara is. Mit mondjak, nagyon aktuális lett hirtelen az album kiadása: figyelmeztetés. Mert a demokrácia szénája ma is rosszul áll. Capa üzen: védjétek, mert sokfelől támadják.

A kötetben nem szerepel a világ leghíresebb háborús fotója, *A milicista halála* című kép, viszont az eredeti kiadásnak ez volt a borítója, a mostaninak is az. A fotó hihetetlen pillanat és riporteri teljesít-

mény. Vannak azonban emberek, akik szeretnek beleturkálni a nagy felfedezésekbe vagy művészi teljesítményekbe, hogy diszkreditálják vagy profánul csak fikázzák a művet. Így volt ez a Milicista-fotóval is: néhányan bizonygatták, hogy Capa nem elkapott egy pillanatot, hanem beállított egy figurát, és azt fényképezte le. A feltételezésből pletyka lett, és sokan kezdték elhinni. Míg aztán Capa hagyatékából előkerült egy bőrönd négyezer-hétszáz negatívval, melyek között ott volt a Milicista fotója is, meg néhány kép a Cerro Muriano nevű kisváros környékéről (ott készült a kép), meg még a halál pillanatát kereső több fotó is. A CEU kutatói ki is állították ezt a bizonyítékot, s végre pont került a Federico Borrell García nevű köztársasági katona halálának hiteles fényképe körüli vitára. Mert a katona nevét, a halálos lövés dátumát (1936. szeptember 5.) is felkutatták, megörökítették. A kép és Capa világhíre végre érintetlen lett. Az eredeti 1937-es albumkiadás fennmaradt példányairól lekopott már a borító, ami ezt a világhíres fotót volt megörökítendő, de most feltámadt tetszhalott álmából. Élvezheted.

Capa a spanyol polgárháborút 1936–1937-ben fotózta, jóllehet a háború 1939-ben ért véget. Fotóit barátnőjével, Gerda Taróval készítette és amikor egy év után Franciaországba ért, azonnal közzé akarta tenni dokumentumait. Közben barátnőjét (Gerdát) Franco egyik tankja még a harcok elején elgázol-

ta, Capa az ő emlékének ajánlotta könyvét. Sokáig nem heverte ki végtelenül tehetséges, huszonhét éves szerelmének elvesztését. A jelen kiadás belső címlapján láthatjuk arcát, szenvedélyes nő lehetett, bevállalt minden veszélyt, nem ezt a véget érdemelte a sorstól. A könyv most – ha lehet mondani – igazságot szolgáltat neki is. Ugyanis Cynthia Young és szerkesztőcsapata igazi filológiai munkával felkutatta a korábban csak Capának tulajdonított képek eredetét. Kiderítette, hogy legalább öt kép Gerda műve volt, rajta kívül volt a fotóskülönítményben még egy művész (a Chim művésznevű, valójában David Seymour, illetve még pontosabban: David Szymina lengyel művész, a Magnum fotóügynökség alapítója és ugyancsak világhírű fotós). Az ő képeit is kiemelte az első kiadáskor sietve (gondatlanul) összehányt fotók közül. Egyébként Cynthia utószavából tudhatjuk meg az eredeti könyv történetének szomorú részleteit. A kiadó tönkrement, a közvéleményt nem érdekelte a spanyol köztársaság sorsa, az albumból ezért is fogyott ilyen kevés példány. Capa meg egy darabig éhezésre volt ítélve, immár New Yorkban. Igaz, hogy a francia lapban kinagyítva közölt *Milicista halála* révén kezdett nőni a világhíre, s végül megbízások is érkeztek. Lassanként befutott, s máig tán a legnagyobb tartott fotóriporter.

De ne rohanjak előre. A spanyol polgárháború kitörésekor Párizsban élt, de szinte azonnal szerzett magának egy laptól (a *Regards* című francia képes újságtól) megbízást, hogy fotótudósítson a spanyol eseményekről. És azonnal elutazott Barcelonába, illetve az ország északi

csücskébe, Katalóniába, hogy lássa és fotógépével láttassa, mi történik ott a köztársaságot védők, a lakosság meg a támadók (falangisták) körében. 1937-ben még jól álltak a harcok Barcelona körül, a lakosok, katonák – bár kiképzetlenek voltak – visszaverték a Franco-csapatok ostromait.

Az album tanúsága szerint Capát nem a véres ütközetek, a tankok, lövések, hullák érdekelték elsősorban, hanem az emberek, arcok. Nők, frontra induló bakák, szétbombázott házak, papok, éhező gyerekek. A polgárháború emberi arcai izgatták. A köztársaságért lelkesedő és a halált is vállaló egyszerű emberek karaktere izgatta. Ettől olyan egyedülálló az album. Háborús fotósorozatok általában a harcokra, fegyverekre, hősökre és hullákra koncentrálnak, Capát az emberi sorsok érdekelték. Meg az, hogy a parasztok, a melósok hogyan tanulták meg, miképp kell lövészárkot ásni, fegyelmet tartani, sebesülteket ellátni, stb. A köztársasági ellenállók a semmiből álltak fel, ezt az utat kíséri végig az album első része. Például egy vonatszerelvény ablakából nevetve integetnek a frontra indulók, a kocs oldalára felfestve ez áll: „E falevelekre esküszöm, hogy inkább meghalok, mint hogy a diktatúra alatt szolgáljak.”

Capa többször is eljut Madridba. Első látogatásakor éri a fővárost a világháború történetének első, civileket érő légitámadása. Capa képe – *Gyerekek Madridban* (1936) – lett állítólag a városvédők elszántságának beindítója: egy lebombázott ház megmaradt, tele lövések nyomaival látjuk, előtte gyerekek ülnek és játszanak. Nekik béke az, ami az itt lakóknak tragédia. Ez valóban fel-

háborító erővel hatott a városvédők-re. Később borús lesz a kép, Madrid köré szorul az ellenállás, itt születik a híres, máig használatos jelszó: „*No pasarán!*” Azt jelenti, nem törnek át. Áttörtek, és Franco véres leszámolásba kezdett.

Itt egy zárójelet nyitok. A köztársaságiak – legalábbis Barcelonában – két csoportra oszlottak. Az egyikben a Moszkvához hű Sztálin-hívók, a másokban a szindikalista-anarchisták küzdöttek. (Ez utóbbiak között harcolt Orwell, szerinte az anarchisták voltak a legbátrabbak.) Az oroszok a Sztálin-hű csoportnak küldték a kitűnő fegyvereket, tankokat, az anarchistákra meg rászabadították az NKVD-t (köztük Moszkva megbízottját, Gerő Ernőt), hogy számolják fel ezt a hevenyészett bandát. Fel is számolták: a polgárháború közepén egymást ölték a Franco-ellenes ellenállók. Az áldozatok számát minden oldalt beleszámítva háromszázezerre teszik, a kivégzések pontos számát nem tudjuk. Orwell a *Hódolat Katalóniának* című könyvében (*Homage To Catalonia*, 1938) megírta e vérengzés néhány epizódját. (Sokáig be volt tiltva Amerikában és számos európai országban. Franciaországban is csak Orwell halála után hat évvel jelent meg. A teljes igazságot, az NKVD bűnlistáját Orwell még nem ismerhette, erre csak később derült fény.) Vége a zárójelnek: csak jelezni akartam, hogy Capának ilyen körülmények között kellett dolgoznia: mindenki félt mindenkitől, a köztársaságiak között is fel-felbukkant a rettegés: mikor árulnak be és végeznek ki...)

Képek. Nők a háborúban. Arcok, gesztusok, a kétségbeesés és a re-

mény között. Férfiak félig katonaruhában, félig civilben figyelik az eget, a többiek a bombázókat igyekeznek eltalálni. Ketten visznek egy összetákolt hordágyat egy haldoklóval. Capa a képekhez pár soros kommenteket illesztett, ezek is a tragédia és a remény hangulatát rögzítik. Pedig nem volt író. Egyik képén az égen megjelennek a köztársasági vadászgépek, a kompozícióban a calatravai templom kupolája felett tűnnek föl. Capa kommentje: „Gépek, végre! Már nem garázdálkodhatnak szabadon a nehézbombázók.” (Saját közbeszúrásom: Hitler és Franco összefogásának eredményeképp a német Condor Légión három bombázószázada és száz vadászgépe támadta a köztársaságiakat. Guernicát is ők pusztították el 1937-ben. Picasso híres festménye ábrázolja e tragédiát egy város totális elpusztításáról.

Folytatom Capa bejegyzését: „Vadászgépek! A mieink. Felkapaszkodnak a magasba, és a gonosz bombázók – nem is kevesen – lángolva zuhannak a földre. Katonák bújnak elő fedezékükből, nők és gyermekek az óvóhelyekről. Első megkönnyebülésük, első örömük ez.” Persze ez még a kezdet, a '37-es év, később eldurvul a helyzet. Capa a szétbombázott emeletes lakóházakat, az utcán heverő hullákat is megörökíti. Csak azért idéztem a fotós szövegét, hogy érzékeltessem, e könyvbe a szívét-lelkét beleadta, és szinte gyorsírással jegyezte a háború eme korai szakaszának rémségét, örömeit.

Bilbao utcáin nők menekülnek, mögöttük egy autó ugyancsak kifelé araszol a városból, a járdák is tele vannak. Ezen a képen, illetve a két menekülő nő arcán rajzolódik ki a

történelem. Futnak és remélnek. (Már tudjuk, hogy a város szélén géppuskatűz fogadta őket...) Riporter, az állandóan változó pillanat rögzítője, de a kompozícióra így is figyel. Egyik képén egy, az eget távcsővel figyelő katona látszik, de a fotó kétharmadát egy óriási templomi harang foglalja el, nyilván félreverték, és a három (a távcső, a katona és a harang) csodálatos művészi egységbe forr. Az album utolsó képe egy sebesültet támogató katona, s hozzá Capa jegyzete: „De a spanyol vér legjava egyre hullik, patakokban öntözi a sárga földet. Szertelen odaadással. Bőségesen. ...Spanyolországban új nemzet kovácsolódik össze.”

Arra gondolok, hogy ma már nem lehetne ilyen képeket csinálni. Az asszonyok, a papok, a katonák arca felismerhető, az internet korában név szerint visszakereshető, és a fotótetika szabályai szerint ez a műfaj a résztvevők, a témát alkotó személyek beleegyezése nélkül tilos művelet. Személyiségi jogokat sért, ha úgy fényképezed őket, hogy nem kérsz tőlük a közzétételre engedélyt. Tömegjelenetek, tüntetések. Az arcok sugároznak és precízen kirajzolódnak: ez is lehetetlen lenne egy mai felvonuláson. A jog és az internet közösen vetett véget ennek a fotóműfajnak.

Capa még élhetett a szabadsággal. Beleállt a tömegbe, és lefényképezte a gesztusokat, a munkáskatonák tekintetét, a félelmet és a gyerekek örömet (éhezését). Híres mondása is innen származik: „Ha nem jól sikerül a képed, nem voltál elég közel a témához.” Ő nem csak „közel ment”, de mindig ott volt, ahol égett a tűz. Később, a normandiai partraszállás (*Omaha Beach*,

1944) első hullámában is dolgozott, százöt képet készített. Úgy fotózott, hogy közben körötte a német védelem géppuskái gyilkolták a bajtársait. Fantasztikus lelkielő és bátorság jellemezte. Hihetetlen anyagot kínált a *Life* című amerikai lapnak. Közel ment, ahogy előírta, benne volt, ahogy csinálta. A negatívak eljutottak a laphoz, de a laboráns elhamarkodta a tekercesek előhívását-szárítását, ennek eredményeképp a százöt képből tán ha négyöt fotó maradt kiállításképes. Pótolhatatlan veszteség. A dilettantizmus mindig közbeszól. Capa egyébként Barcelona után elutazott a kínai-japán háborúról tudósítani, és az izraeli-arab konfliktust is fotózta, Indokínában is dolgozott (Vietnámban, de még az amerikaiak hadba lépése előtt, tehát francia oldalon.) Egy jó fotóért túl közel ment a „témájához”, taposóakna végzett vele 1954-ben. Negyvenéves volt.

Nagyszerű gesztus a '37-es kötet felfrissített hasonmás kiadása. Jay Allen eredeti előszavával és Cynthia Young szerkesztői magyarázatával megrázó dokumentum. A szerkesztés a nemzetközi Capa Központ (Damiani and International Center of Photography), valamint a magyar Robert Capa Kortárs Fotográfiai Központ együttműködésével született. Ennek köszönhető, hogy az album végén darabonként bélyeg nagyságú sorozatban kapjuk Capa és társai műveinek pontos – a '37-es, eredetihez képest javított – könyvesszeti, fotótörténeti adatait.

A tetten ért halál. Robert Capa. Park Kiadó, 2021. 112 oldal, 8950 forint.